

Original Research Paper

NAXÇIVAN MUXTAR RESPUBLİKASINDA SOSIAL RİFAHIN İQTİSADİ DETERMINANTLARI

Cabir Kərimov

<https://orcid.org/0009-0001-6375-5158>

Naxçıvan Dövlət Universiteti, Naxçıvan, Azərbaycan

Article history

Received: 05.10.2026

Revised: 12.10.2026

Accepted: 26.10.2026

*Corresponding Author: Cabir

Kərimov, Naxçıvan Dövlət

Universiteti, Naxçıvan, Azərbaycan

Email: cabirkerimov@ndu.edu.az

Xülasə

Məqalədə Naxçıvan Muxtar Respublikasında sosial rifahın iqtisadi ölçüləri rəsmi statistik göstəricilər əsasında araşdırılır. Sosial rifahın yalnız ümumi daxili məhsulla ölçülməsinin məhdudiyyətləri izah edilir, əməkhaqqının seçilmiş illər üzrə dinamikası və iqtisadi fəaliyyət sahələri arasındakı fərqlər təhlil olunur. 2015, 2020–2024-cü illər üzrə mövcud nominal əməkhaqqı müşahidələrinə sadə ən kiçik kvadratlar (OLS) xətti trendi tətbiq edilir. Hesablamada nominal əməkhaqqının orta xətti artımı təxminən 39.30 manat/il, determinasiya əmsali isə $R^2=0.896$ olmuşdur. Nəticələr nominal gəlirlərin yüksəlmə meylini göstərsə də, inflyasiya, məşğulluq, gəlirlərin bölgüsü və sosial xidmətlər barədə uyğun zaman sıraları olmadan əhalinin real rifahının eyni sürətlə artdığı nəticəsinə gəlmək olmaz. Məqalə regional rifah monitorinqinin yaxşılaşdırılması üçün statistik və siyasət yönümlü təkliflər irəli sürür.

Açar sözlər: *sosial rifah, nominal əməkhaqqı, regional inkişaf, OLS, Naxçıvan MR, iqtisadi bərabərsizlik.*

GİRİŞ

Sosial rifah iqtisadi inkişafın əhalinin gündəlik həyatına necə çevrildiyini göstərən çoxölçülü anlayışdır. İstehsalın və gəlirlərin artması rifahın yüksəlməsi üçün mühüm resurs yaratsa da, nəticə gəlirlərin bölüşdürülməsindən, qiymətlərin dinamikasından, məşğulluğun keyfiyyətindən və təhsil-səhiyyə xidmətlərinə çıxışdan asılıdır. Buna görə ÜDM-i rifahın yeganə göstəricisi kimi qəbul etmək metodoloji baxımdan yetərli deyil. Stiglitz, Sen və Fitoussi (2009) iqtisadi fəaliyyətin ölçülməsini ev təsərrüfatlarının yaşayış səviyyəsi, bərabərsizlik və həyat keyfiyyəti göstəriciləri ilə tamamlamağın vacibliyini vurğulayırlar.

Naxçıvan MR üçün bu məsələ regionun iqtisadi strukturunu, əməkhaqqı fərqlərini və investisiyaların sosial nəticələrini birlikdə araşdırmağı tələb edir. Məqalənin məqsədi mövcud rəsmi məlumatlar əsasında əməkhaqqı dinamikasını kəmiyyətcə təsvir etmək, sektorlararası fərqləri göstərmək və gələcək çoxamilli ekonometrik təhlil üçün metodoloji çərçivə formalaşdırmaqdır.

Tədqiqatın elmi yeniliyi məhdud məlumat şəraitində hesablanmış trend nəticələrini sosial rifahın daha geniş ölçülərindən ayırmaq və regional siyasət üçün ölçülə bilən indikatorlara diqqət yetirməkdən ibarətdir.

1. Nəzəri və metodoloji yanaşmalar

Rifah iqtisadiyyatında utilitar yanaşma fayda və istehlak imkanlarına, imkanlar yanaşması isə insanların malik olduqları resurslardan istifadə etməklə əldə edə bildikləri real həyat nəticələrinə diqqət yetirir. Sen (1999) inkişafı insanların imkan və azadlıqlarının genişlənməsi kimi izah edir. Bu baxış regional təhlildə gəlirlə yanaşı sağlamlıq, təhsil, təhlükəsiz məşğulluq və ictimai xidmətlərə çıxışın ölçülməsini əsaslandırır. OECD-nin rifah çərçivəsi də gəlir və sərvətlə yanaşı işin keyfiyyəti, mənzil, sağlamlıq, bilik və bacarıqlar, sosial əlaqələr və subyektiv rifah kimi ölçüləri əhatə edir.

Məqalədə iki analitik səviyyədə istifadə edilir. Birinci səviyyədə təsviri statistika və seçilmiş illər üzrə əməkhaqqı dinamikası nəzərdən keçirilir. İkinci səviyyədə nominal əməkhaqqının zamanla xətti meylini ölçmək üçün OLS trend modeli qurulur. Model belədir: $W_t = \beta_0 + \beta_1(\tilde{I}_t - 2015) + \varepsilon_t$. Burada W_t orta aylıq nominal əməkhaqqını manatla, β_0 başlanğıc səviyyəni, β_1 isə seçilmiş müşahidələr üzrə illik orta xətti dəyişməni, ε_t isə trenddən kənarlaşmanı göstərir.

Məlumat bazası tədqiqat sənədində göstərilən 2015, 2020, 2021, 2022, 2023 və 2024-cü illər üzrə nominal əməkhaqqı rəqəmlərindən ibarətdir. İllər ardıcıl olmadığına görə bu, tam illik zaman sırası deyil. OLS nəticələri təsviri xarakter daşıyır; onların əsasında səbəb-nəticə əlaqəsi və ya real alıcılıq qabiliyyətinin dəyişməsi barədə iddia irəli sürülmür. 2025-ci il üzrə ÜDM və investisiya göstəriciləri ayrıca kontekst kimi şərh edilir və fərqli dövrə aid olduqları üçün əməkhaqqı trendinə əlavə müşahidə kimi daxil edilmir.

Rifahın ölçülməsi üçün indikatorların seçilməsi nəzəri baxımdan vacibdir. Gəlir əsas resurs göstəricisidir, lakin eyni nominal gəlir müxtəlif ailələr üçün fərqli həyat səviyyəsi yarada bilər. Ailə üzvlərinin sayı, uşaqların və yaşlıların payı, sağlamlıq ehtiyacları, yaşayış yerinin qiyməti və kommunal xərclər gəlirin real istifadəsinə təsir edir. Buna görə də yalnız orta əməkhaqqı göstəricisi sosial rifahın tam mənzərəsini vermir. Orta göstərici gəlirlərin bölgüsünü də gizlədə bilər: azsaylı yüksək əməkhaqqı alan qruplar orta göstəricini yüksəltsə də, aşağı gəlirli ailələrin vəziyyəti eyni templə yaxşılaşmaya bilər.

Bu səbəbdən rifahın qiymətləndirilməsində ən azı dörd indikator qrupu paralel izlənməlidir: (1) gəlir və istehlak imkanları; (2) əmək bazarında iştirak və işin keyfiyyəti; (3) ictimai xidmətlərə çıxış; (4) gəlir və imkanların əhali qrupları arasında bölgüsü. Bu yanaşma OECD-nin rifah çərçivələrinə və Stiglitz–Sen–Fitoussi komissiyasının tövsiyələrinə uyğundur. Indikatorların birgə

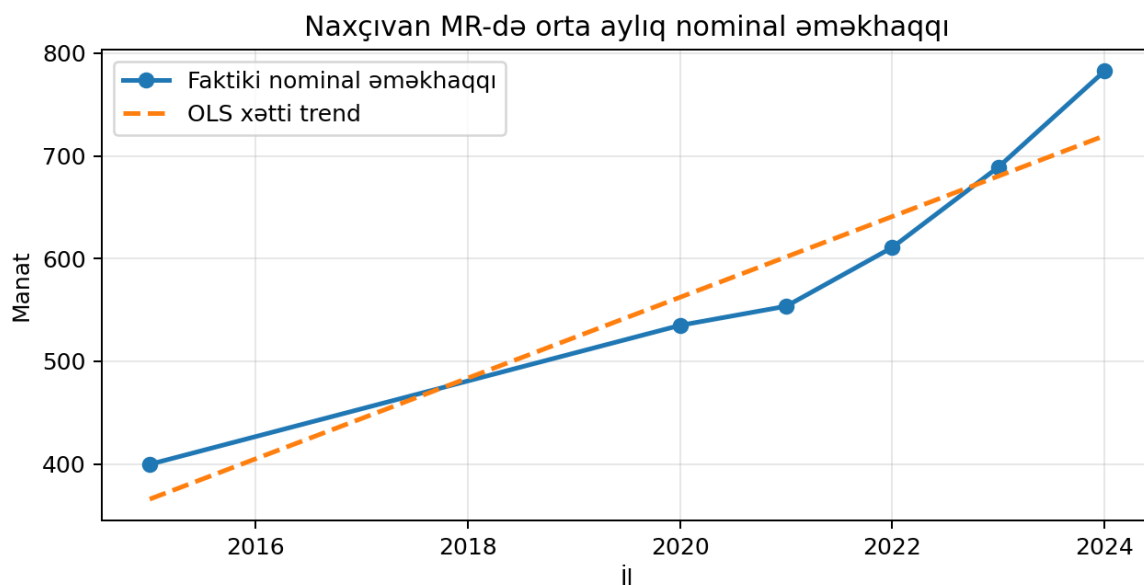

istifadəsi siyasət qərarlarının yalnız iqtisadi artım tempinə deyil, artımın kimlərə və hansı kanallarla çatmasına əsaslanmasına kömək edir.

Metodoloji baxımdan bu məqalə təsviri statistika ilə sadə zaman-trendi reqressiyasını birləşdirir. Təsviri yanaşma seçilmiş göstəricilərin səviyyəsini və fərqlərini izah edir; OLS isə nominal əməkhaqqının zamana görə xətti meylini ölçür. Məlumatlar illər üzrə tam və ardıcıl olmadığı üçün bu mərhələdə panel model, zaman sırası üzrə mürəkkəb testlər və ya səbəbli identifikasiya aparılmır. Belə məhdudiyyətlərin açıq göstərilməsi nəticələrin elmi etibarlılığı üçün vacibdir.

2. Statistik dinamika və ilkin müşahidələr

Tədqiqat materialında orta aylıq nominal əməkhaqqı 2015-ci ildə 399,7 manat, 2020-ci ildə 535,0 manat, 2021-ci ildə 553,6 manat, 2022-ci ildə 610,8 manat, 2023-cü ildə 689,0 manat və 2024-cü ildə 782,4 manat göstərilir. 2015–2024-cü illər arasında seçilmiş müşahidələr üzrə nominal əməkhaqqı 382,7 manat artmışdır; bu, başlanğıc göstərici ilə müqayisədə təxminən 95,7 faiz artım deməkdir. Lakin 2016–2019-cu illər üçün rəqəmlər bu seçmədə olmadığından artımın hər il eyni sürətlə baş verdiyini demək olmaz.

Şəkil 1. Seçilmiş illər üzrə nominal əməkhaqqı və OLS xətti trendi. Mənbə: tədqiqat sənədində göstərilən rəsmi statistik məlumatlar; trend müəllif hesablaması.

Nominal əməkhaqqı artımını real rifahla eyniləşdirmək olmaz. Real əməkhaqqı üçün nominal əməkhaqqı müvafiq istehlak qiymətləri indeksinə uyğunlaşdırılmalıdır. Ümumi düstur belədir: real əməkhaqqı indeksi = nominal əməkhaqqı indeksi / istehlak qiymətləri indeksi $\times$ 100. Qiymət indeksi və əməkhaqqı eyni baza dövrünə uyğunlaşdırılmalıdır. Regional qiymət göstəricisi mövcud

olmadıqda ölkə üzrə indeksdən istifadə mümkündür, lakin bunun metodoloji məhdudiyyəti açıq göstərməlidir.

Seçilmiş müşahidələr üzrə 2015-ci ildən 2024-cü ilə nominal əməkhaqqı 399,7 manatdan 782,4 manata yüksəlmişdir. Bu, təxminən 95,7 faizlik nominal artıma bərabərdir. Lakin bu faiz yalnız başlanğıc və son müşahidələr arasındakı nominal fərqi göstərir; onu real rifahın eyni miqdarda yüksəlməsi kimi şərh etmək olmaz. Real dəyişimi hesablamaq üçün hər il üzrə uyğun istehlak qiymətləri indeksi və əməkhaqqı göstəricisinin eyni metodologiya ilə hesablanması tələb olunur. Əlavə olaraq, vergilərdən sonrakı gəlir, ailə transferləri və əsas istehlak səbətinin dəyəri də alıcılıq qabiliyyətinin qiymətləndirilməsində əhəmiyyətlidir.

İllər arasında müşahidə edilən artımın sürəti də eyni deyil. 2020–2021-ci illərdə artım nisbətən məhdud olduğu halda, 2022–2024-cü illərdə nominal göstəricinin daha sürətli yüksəlməsi müşahidə edilir. Bunun mümkün izahları əməkhaqqı siyasəti, iqtisadi fəallığın bərpası, sahəvi struktur dəyişiklikləri və qiymət səviyyəsindəki dəyişikliklər ola bilər. Mövcud altı müşahidə bu amillərin ayrı-ayrı töhfəsini ölçməyə imkan vermir; buna görə həmin izahlar yoxlanılmalı fərziyyələr kimi qəbul edilməlidir.

2025-ci il üzrə tədqiqat sənədində Naxçıvan MR-də ÜDM-in 1 709 438,6 min manat olduğu, real artımın 3,8 faiz, adambaşına ÜDM-in 3 624,2 manat olduğu və əsas kapitala investisiyaların 397 341,3 min manat təşkil etdiyi bildirilir. İnvestisiyaların illik artımının 45,2 faiz olması istehsal və infrastruktur potensialının genişlənməsi üçün imkan yarada bilər. Bununla belə, investisiya həcmi sosial rifahın birbaşa ölçüsü deyil: layihələrin əmək tutumu, yerli işçilərin iştirakı və yaradılan daimi iş yerləri ayrıca qiymətləndirilməlidir.

2025-ci il üçün göstərilən makroiqtisadi məlumatlar rifah təhlilində iqtisadi artım və investisiyanın ayrıca nəzərə alınmasının vacibliyini göstərir. ÜDM-in real artımı istehsal həcmi genişlənməsini ifadə etsə də, bu artımın ev təsərrüfatlarının gəlirlərinə ötürülməsi avtomatik deyil. İnvestisiyaların məşğulluğa təsiri onların hansı sahələrə yönəldilməsindən, yerli təchizatçılarla əlaqələrindən, yeni yaradılan iş yerlərinin məhsuldarlığından və əməkhaqqı səviyyəsindən asılıdır. İnfrastruktur layihələri uzunmüddətli rifahı yaxşılaşdırmaqla yanaşı, lakin bu nəticənin qiymətləndirilməsi üçün layihələrin xərcləri ilə yanaşı, xidmət keyfiyyəti və əhali üçün əlçatanlıq göstəriciləri də izlənməlidir.

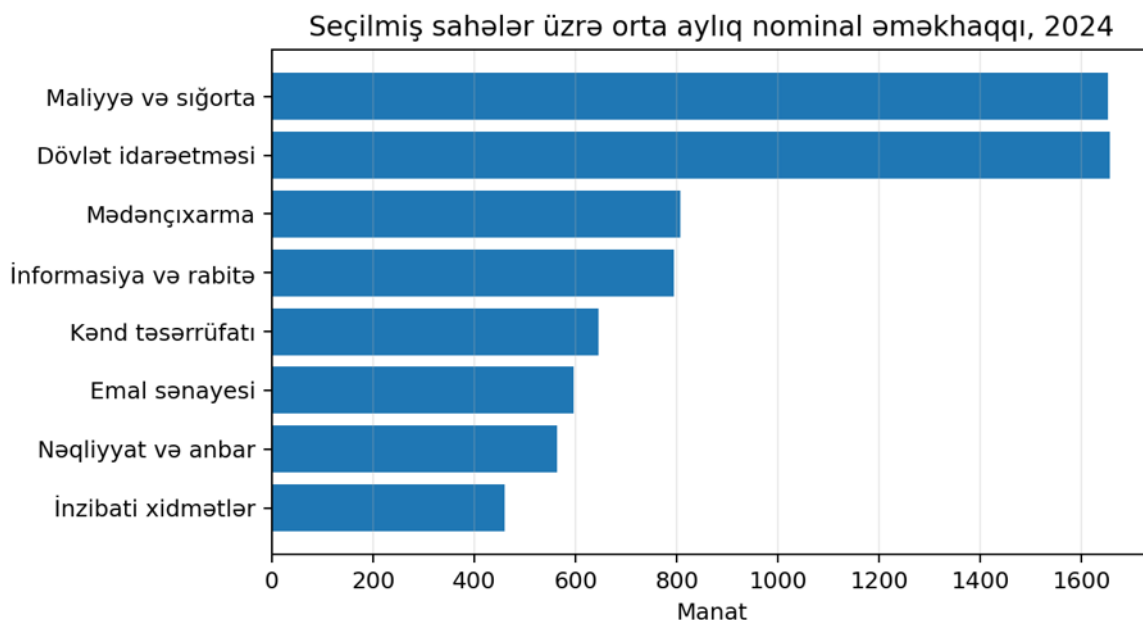
Regional iqtisadiyyat üçün adambaşına düşən göstəricilər ümumi həcmdən daha informativ ola bilər. ÜDM və investisiyanın ümumi məbləği əhalinin sayını nəzərə almır, buna görə müqayisələrdə adambaşına göstəricilər, qiymət dəyişmələrindən təmizlənmiş real dəyərlər və məşğulluq nəticələri birlikdə təqdim olunmalıdır. Eyni zamanda, adambaşına ÜDM-in artması

gəlirlərin bərabər bölüşdürüldüyünü sübut etmir. Rifah siyasəti iqtisadi fəaliyyətin həcmi ilə onun sosial bölgüsü arasında əlaqəni ayrıca ölçməlidir.

3. Sahələr üzrə əməkhaqqı fərqləri

2024-cü il üzrə təqdim olunan statistikada orta aylıq nominal əməkhaqqı fəaliyyət sahələri arasında nəzərəcarpacaq dərəcədə fərqlənir. Maliyyə və sığorta fəaliyyətində göstərici 1 651,6 manat, dövlət idarəetməsi və müdafiə; sosial təminat sahəsində 1 656,4 manat, mədəniyyət sənayesində 807,9 manat, informasiya və rabitədə 794,1 manat olmuşdur. Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıqda 645,2 manat, emal sənayesində 595,8 manat, nəqliyyat və anbar təsərrüfatında 563,8 manat, inzibati və yardımçı xidmətlərdə isə 460,2 manat qeydə alınmışdır.

Şəkil 2. Seçilmiş iqtisadi fəaliyyət növləri üzrə orta aylıq nominal əməkhaqqı, 2024. Mənbə: *tədqiqat sənədində göstərilən Naxçıvan MR Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları.*

Bu fərqlər əmək bazarında sektorlararası gəlir fərqlərinin mövcudluğunu göstərir, lakin səbəblər barədə ehtiyatlı olmaq lazımdır. Fərqlər ixtisas tələbləri, məhsuldarlıq, müəssisələrin ölçüsü, iş vaxtı və sektorların institusional xüsusiyyətləri ilə əlaqəli ola bilər. Sektor ortalamaları fərdi işçilərin gəlir bölgüsünü göstərmir və bərabərsizliyin tam ölçüsü kimi istifadə edilə bilməz. Daha dərin təhlil üçün işçilərin sayı, iş saatları, təhsil və peşə tərkibi, müəssisələrin mülkiyyət forması və qiymət səviyyəsi barədə məlumatlar tələb olunur.

Sahələrarası əməkhaqqı fərqlərini şərh edərkən iki məqamı nəzərə almaq lazımdır. Birincisi, sahələrin əmək tutumu, tələb olunan təhsil və ixtisas səviyyəsi, iş şəraiti, kapital intensivliyi və iş vaxtı fərqli ola bilər. İkincisi, rəsmi orta göstəricilər hər bir sahədəki əməkhaqqı bölgüsünü əks

etdirmir. Məsələn, eyni sahədə rəhbər vəzifələrin yüksək gəliri ilə başlanğıc vəzifələrin gəliri arasında əhəmiyyətli fərq ola bilər. Buna görə sektor ortalamaları gəlir bərabərsizliyinin ölçüsü deyil, yalnız ilkin diaqnostik göstəricidir.

Praktiki siyasət baxımından aşağı əməkhaqqı müşahidə olunan sahələrdə məhsuldarlığı artıran texnologiyaların tətbiqi, peşə təlimi, rəqəmsal bacarıqların inkişafı və müəssisələrin bazarlara çıxış imkanlarının yaxşılaşdırılması nəzərdən keçirilə bilər. Bununla yanaşı, əməkhaqqı səviyyəsinin aşağı olması avtomatik olaraq işin keyfiyyətsiz olduğunu göstərmədiyi kimi, yüksək orta əməkhaqqı da bütün işçilərin rifahının yüksək olduğunu göstərmir. Əlavə təhlildə sahələr üzrə məşğul şəxslərin sayı, tam və natamam iş vaxtı, əməkhaqqı medianı və işçi dövryyəsi kimi göstəricilər faydalı olardı.

4. OLS reqressiya nəticələri və şərh

Seçilmiş altı müşahidə üzrə hesablanmış xətti trendin forması $W_t = \beta_0 + \beta_1(\text{İl}_t - 2015) + \varepsilon_t$ şəklindədir. OLS qiymətləndirməsinə görə β_0 təxminən 365.82, β_1 isə 39.30 manat/il təşkil edir. R^2 göstəricisi 0.8958-dür. Bu, modelin seçilmiş müşahidələrdə nominal əməkhaqqı variasiyasının təxminən 89.6 faizini xətti zaman meyli ilə təsvir etdiyini bildirir.

Göstərici	Qiymət	Şərh
Müşahidə sayı	6	2015 və 2020–2024-cü illər
Sabit hədd (β_0)	365.818	2015-ci il baza dəyişəni sıfır olduqda trend səviyyəsi
Trend meyli (β_1)	39.303 manat/il	Seçilmiş müşahidələr üzrə orta xətti dəyişmə
R-kvadrat	0.8958	Təsviri uyğunluq ölçüsü
Model tipi	Sadə OLS trendi	Səbəb-nəticə modeli deyil

R^2 -nin nisbətən yüksək olması modelin səbəbli izah gücünün yüksək olduğunu göstərmir. Nominal əməkhaqqı uzun müddətdə ümumi qiymət səviyyəsi və iqtisadi dəyişikliklərlə birlikdə arta bilər. Bundan əlavə, müşahidə sayı azdır və illər ardıcıl deyil; buna görə əhəmiyyətlik testləri və proqnozlar zəif əsaslandırılmış olardı. Bu məqalədə statistik əhəmiyyətlik barədə nəticə çıxarılmır. Əsas nəticə seçilmiş illərdə nominal əməkhaqqının yüksələn xətti meyl göstərməsidir.

Modeldə zaman dəyişəni 2015-ci ildən başlayaraq il fərqi kimi kodlaşdırılır. Beləliklə, kəsişmə əmsalı modelin 2015-ci il üçün qiymətləndirilmiş başlanğıc səviyyəsini, meyl əmsalı isə zaman dəyişənində bir vahid artım üçün nominal əməkhaqqının orta xətti dəyişməsinə ifadə edir. $\beta_1=39,30$ qiyməti müşahidə olunan dövrdə əməkhaqqının hər təqvim ili üzrə eyni məbləğdə artdığını sübut etmir; bu, altı seçilmiş nöqtəyə uyğunlaşdırılmış xəttin orta meylidir. Həqiqi illik artım müxtəlif illərdə fərqli ola bilər.

Kiçik seçmə və illərin ardıcıl olmaması nəticələrin qeyri-müəyyənliyini artırır. Modeldə inflyasiya, iqtisadi artım, minimum əməkhaqqı qərarları, məşğulluğun strukturu və sektorlar üzrə çəkilər ayrıca dəyişənlər kimi daxil edilməyib. Buna görə əmsal həmin amillərin təsirini bir-birindən

ayırmır. R^2 göstəricisi yalnız seçilmiş məlumat nöqtələrinin xətti modelə uyğunluğunu ifadə edir; yüksək R^2 öz-özlüyündə modelin proqnoz keyfiyyətinə, statistik əhəmiyyətinə və ya səbəbli izahına zəmanət vermir.

Gələcək çoxamilli modelin qurulması üçün illik və metodoloji baxımdan müqayisə edilə bilən məlumatlar toplanmalıdır. Asılı dəyişən kimi real əməkhaqqı indeksi, adambaşına real istehlak və ya bir neçə komponentdən qurulmuş sosial rifah indeksi istifadə oluna bilər. İzah edən dəyişənlərə məşğulluq səviyyəsi, işsizlik, real investisiya, sosial transferlər, təhsil və səhiyyə xərcləri daxil edilə bilər. Lakin müşahidələrin sayı parametrlərin sayından xeyli çox olmalı, dəyişənlərin ölçü vahidləri və zaman əhatəsi uyğunlaşdırılmalıdır.

Empirik yoxlamanın mərhələləri məlumatların təsviri statistikasından başlamalı, sonra korrelyasiya matrisi, dəyişənlərin qrafikləri və mümkün kənar müşahidələrin yoxlanması aparılmalıdır. Zaman sırası modellərində stasionarlıq, avtokorrelyasiya və heteroskedastiklik məsələləri nəzərə alınmalıdır. Siyasət dəyişikliklərinin təsirini müəyyən etmək üçün sadəcə eyni vaxtda dəyişən göstəricilər arasında əlaqə kifayət etmir; müqayisə qrupu, təbii eksperiment və ya başqa əsaslandırılmış identifikasiya strategiyası tələb oluna bilər. Bu yanaşma nəticələrin daha güclü və təkrar yoxlanıla bilən olmasına xidmət edir.

Sosial rifahın determinantlarını yoxlamaq üçün daha geniş model nəzəri cəhətdən aşağıdakı kimi qurula bilər: $WELFARE_t = \beta_0 + \beta_1 WREAL_t + \beta_2 EMP_t + \beta_3 INVPC_t + \beta_4 SOC_t + \beta_5 EDU_t + \varepsilon_t$. Burada WELFARE sosial rifah indeksi, WREAL real əməkhaqqı, EMP məşğulluq, INVPC adambaşına real investisiya, SOC real sosial transferlər, EDU isə təhsil göstəricisidir. Bu tənlik hazır reqressiya nəticəsi deyil; 2010–2025-ci illər üzrə uyğun, ardıcıl məlumatlar toplandıqdan sonra qiymətləndirilməli empirik modeldir. Kiçik seçmədə çoxsaylı izahlı dəyişənlərin istifadəsi əmsalları qeyri-sabit edə bilər.

5. Müzakirə nəticələri

5.1. Sosial rifahın monitorinqi üçün indikator çərçivəsi

Naxçıvan MR üzrə davamlı monitorinq sistemində göstəricilər yalnız məlumatın mövcudluğuna görə deyil, siyasət baxımından əhəmiyyətinə və zaman üzrə müqayisə edilə bilməsinə görə seçilməlidir. Gəlir blokunda orta və median real əməkhaqqı, adambaşına sərəncamda qalan gəlir və istehlak xərcləri; əmək bazarı blokunda məşğulluq, işsizlik, qeyri-formal məşğulluq və gənclərin əmək bazarına keçidi; sosial müdafiə blokunda sosial ödənişlərin real dəyəri və əhatə dairəsi; xidmətlər blokunda təhsil və səhiyyəyə çıxış, mənzil və kommunal şərait ölçülə bilər.

İndikatorların hər biri üçün dəqiq tərif, ölçü vahidi, hesablama üsulu, məlumat mənbəyi, yenilənmə dövrü və coğrafi əhatə müəyyən edilməlidir. Məsələn, nominal əməkhaqqı manatla ifadə

olunur, real əməkhaqqı isə seçilmiş baza ilinin qiymətləri ilə ölçülür. İşsizlik göstəricisində beynəlxalq metodologiyanın təriflərindən istifadə edilməsi rayonlar və illər arasında müqayisəni asanlaşdırır. Göstəricilərin tərifləri dəyişərsə, vaxt sıralarında metodoloji qırılmalar ayrıca qeyd olunmalıdır.

Əhalinin orta göstəriciləri ilə yanaşı, cins, yaş qrupu, yaşayış yeri və iqtisadi fəaliyyət sahəsi üzrə bölgülər təqdim etmək faydalıdır. Belə bölgülər sosial rifahın hansı qruplar üçün daha sürətlə yaxşılaşdığını və hansı qrupların əlavə dəstəyə ehtiyac duyduğunu müəyyən etməyə kömək edir. Məlumatların məxfiliyi və kiçik qruplar üzrə göstəricilərin etibarlılığı qorunmalı, inzibati məlumatlardan istifadə edilərkən fərdi şəxslərin identifikasiyasına yol verilməməlidir.

Əldə olan statistik material üç əsas nəticəyə imkan verir. Birincisi, seçilmiş illərdə nominal əməkhaqqının artması əmək gəlirlərinin pul ifadəsində yüksəldiyini göstərir, lakin real alıcılıq qabiliyyətini qiymətləndirmək üçün inflyasiya ilə uyğunlaşdırma zəruridir. İkincisi, əməkhaqqının sahələr üzrə fərqlənməsi regional əmək bazarının vahid olmadığını və məşğulluq siyasətinin sektorların məhsuldarlığına, peşə bacarıqlarına və iş yerlərinin keyfiyyətinə uyğunlaşdırılmalı olduğunu göstərir. Üçüncüsü, iqtisadi artım və investisiyaların yüksəlməsi rifah üçün imkan yaratsa da, nəticələr gəlirlərin bölüşdürülməsindən və ictimai xidmətlərin ölçətanlığından asılıdır.

Naxçıvan MR üçün sosial rifah monitorinqində real əməkhaqqı, məşğulluq səviyyəsi, sosial transferlərin real dəyəri, yoxsulluq riski, təhsil və səhiyyə xidmətlərinə çıxış, mənzil-kommunal şərait və rayonlararası fərqlər eyni çərçivədə izlənməlidir. Hər göstərici üçün tərif, ölçü vahidi, coğrafi əhatə, hesabat dövrü və mənbə göstərilməlidir. İnvestisiya layihələrinin qiymətləndirilməsi yalnız maliyyə həcmi ilə deyil, yaradılan daimi iş yerləri, yerli satınalmalar, əməkhaqqı və xidmət keyfiyyətinə təsirlə aparılmalıdır.

Ekonometrik tədqiqatın növbəti mərhələsində ardıcıl illik məlumat bazası hazırlanmalı, nominal göstəricilər real ifadəyə çevrilməli, zaman sıralarının stasionarlığı və qalıqların xüsusiyyətləri yoxlanmalıdır. Korrelyasiya əlaqəsi səbəbiyyət kimi şərh edilməməli, modeldə mümkün avtokorrelyasiya, heteroskedastiklik, struktur dəyişiklikləri və endogenlik nəzərə alınmalıdır. Nəticələrin şəffaflığı üçün ilkin məlumat cədvəli və hesablama qaydaları əlavə materialda saxlanılmalıdır.

Nəticə

6. Praktiki təkliflər və gələcək tədqiqat istiqamətləri

Birinci təklif sosial rifah göstəricilərinin vahid statistik paneldə birləşdirilməsidir. Paneldə əməkhaqqı və qiymət indeksləri, məşğulluq, sosial müdafiə, təhsil, səhiyyə, mənzil-kommunal şərait və investisiya göstəriciləri eyni dövr və coğrafi əhatə üzrə yerləşdirilməlidir. Bu, müxtəlif mənbələrdən gələn məlumatların uyğunlaşdırılmasını və göstəricilər arasında əlaqələrin daha etibarlı təhlilini mümkün edir.

İkinci təklif nominal göstəricilərin real ifadəyə çevrilməsidir. Əməkhaqqı və sosial ödənişlərin artımını qiymətləndirərkən müvafiq istehlak qiymətləri indeksindən istifadə edilməli, baza ili açıq göstərilməlidir. Əgər ev təsərrüfatlarının istehlak səbəti ümumi indeksdən əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənirsə, gəlir qrupları üzrə qiymət təzyiqlərini ayrıca araşdırmaq faydalı ola bilər.

Üçüncü təklif sektorlararası əməkhaqqı fərqlərinin məşğulluq və məhsuldarlıqla birgə təhlilidir. Yüksək və aşağı əməkhaqqı müşahidə edilən sahələr üzrə işçilərin sayı, iş vaxtı, təhsil səviyyəsi və əlavə dəyər göstəriciləri birləşdirilsə, fərqlərin struktur səbəbləri daha yaxşı başa düşülər. Bu məlumatlar peşə təlimi, texnologiyaya çıxış və regional sahibkarlıq siyasətinin hədəflənməsinə kömək edə bilər.

Dördüncü təklif investisiya layihələrinin sosial nəticələrinin qiymətləndirilməsidir. Layihələr üzrə yaradılmış daimi iş yerləri, yerli əmək resurslarının cəlb edilməsi, orta əməkhaqqı, qadın və gənclərin məşğulluğu, xidmətlərə çıxış və ətraf mühitə təsirlər izləyə bilər. Belə yanaşma investisiya məbləğini təkcə uğur göstəricisi kimi qəbul etməyərək, layihənin əhalinin həyatına təsirini ölçməyə imkan verir.

Beşinci istiqamət gələcək ekonometrik modelin şəffaf və təkrar hesablanıla bilən qurulmasıdır. Məlumatların mənbəyi, düzəlişlər, çevirmə üsulları, proqram təminatı və model spesifikasiyası sənədləşdirilməlidir. Ən azı bir neçə alternativ spesifikasiya yoxlanmalı, nəticələrin model seçimindən asılılığı göstərilməlidir. Beləliklə, nəticələr yalnız statistik əhəmiyyətə deyil, iqtisadi məntiqə və məlumatların keyfiyyətinə görə qiymətləndirilə bilər.

Məqalənin statistik təhlili Naxçıvan MR-də seçilmiş illər üzrə orta aylıq nominal əməkhaqqının yüksəldiyini və iqtisadi fəaliyyət sahələri arasında nəzərəcərpacaq fərqlərin olduğunu göstərir. OLS xətti trendi nominal əməkhaqqında təxminən 39.30 manatlıq orta illik xətti artım və $R^2=0.896$ uyğunluq göstəricisi verir. Lakin bu nəticə real rifahın artımını, gəlir bərabərsizliyinin azalmasını və ya konkret iqtisadi amilin səbəbli təsirini sübut etmir. Belə nəticələr üçün real gəlir, qiymətlər, məşğulluq, sosial müdafiə və insan kapitalı göstəricilərinin uzlaşdırılmış zaman sıraları

lazımdır. Regionda sosial rifah siyasəti iqtisadi artımın keyfiyyətinə, məhsuldar məşğulluğa, real alıcılıq qabiliyyətinə və xidmətlərə bərabər çıxışa əsaslanmalıdır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat və mənbələr

1. Sen, A. (1999). *Development as Freedom*. New York: Alfred A. Knopf.
2. Stiglitz, J. E., Sen, A., & Fitoussi, J.-P. (2009). *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*. Paris.
3. Stiglitz, J. E., Fitoussi, J.-P., & Durand, M. (2018). *Beyond GDP: Measuring What Counts for Economic and Social Performance*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264307292-en>
4. OECD. (2024). *How's Life? 2024: Well-being and Resilience in Times of Crisis*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/90ba854a-en>
5. Deaton, A. (2013). *The Great Escape: Health, Wealth, and the Origins of Inequality*. Princeton University Press.
6. Atkinson, A. B. (2015). *Inequality: What Can Be Done?* Harvard University Press.
7. Bourguignon, F. (2015). *The Globalization of Inequality*. Princeton University Press.
8. Kuznets, S. (1955). Economic Growth and Income Inequality. *The American Economic Review*, 45(1), 1–28.
9. Solow, R. M. (1956). A Contribution to the Theory of Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 70(1), 65–94.
10. Barro, R. J. (1991). Economic Growth in a Cross Section of Countries. *The Quarterly Journal of Economics*, 106(2), 407–443.
11. Sen, A. (1976). Poverty: An Ordinal Approach to Measurement. *Econometrica*, 44(2), 219–231.
12. Ravallion, M. (2016). *The Economics of Poverty: History, Measurement, and Policy*. Oxford University Press.
13. World Bank. (2001). *World Development Report 2000/2001: Attacking Poverty*. Oxford University Press.
14. International Labour Organization. (2024). *World Employment and Social Outlook: Trends 2024*. ILO, Geneva.
15. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi. *Azərbaycanın statistik göstəriciləri, 2024*. <https://www.stat.gov.az/>
16. Naxçıvan Muxtar Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi. *Makroiqtisadi və sosial göstəricilər, 2024–2025*. <https://nstat.gov.az/>

ABSTRACT

ECONOMIC DETERMINANTS OF SOCIAL WELFARE IN THE NAKHCHIVAN AUTONOMOUS REPUBLIC

This article examines the economic dimensions of social welfare in the Nakhchivan Autonomous Republic using selected statistical indicators presented in the underlying research material. It discusses why welfare cannot be assessed solely through gross domestic product or nominal income and considers wage dynamics, differences between economic sectors, and the relationship between investment and social outcomes. The descriptive dataset reports average monthly nominal wages of 399.7 AZN in 2015, 535.0 AZN in 2020, 553.6 AZN in 2021, 610.8 AZN in 2022, 689.0 AZN in 2023, and 782.4 AZN in 2024. An ordinary least squares linear trend estimates an average increase of approximately 39.30 AZN per year, with R^2 equal to 0.8958. These results describe the selected observations and do not establish causality or demonstrate changes in real purchasing power. The article also compares average wages across selected sectors and outlines a broader framework for monitoring welfare through real wages, employment, social protection, education, health, housing conditions, and regional inequality. The main methodological limitation is the small, non-consecutive sample and the absence of a harmonised annual dataset for all welfare indicators. The article therefore treats the regression as a descriptive trend and proposes a more robust future model based on consistent real and annual data.

Keywords: *social welfare, nominal wages, regional development, OLS, Nakhchivan Autonomous Republic, income inequality.*

